

Едуард Щербенко

ПОЛІТИЧНА ГЕНЕРАЦІЯ ЯК ПРОБЛЕМА І ПОЯСНЮВАЛЬНИЙ ПРИНЦИП

До екологічного підходу в політиці

В статті аналізується проблема політичної генерації та умови її конституювання як актора в зв'язку з концептом владних ігор. Як ключовий пункт при цьому виділяється принципове для модерного світу розрізнення ігор з ненульовою і нульовою сумою. Український Майдан інтерпретується як автентичний складник вітчизняного демократичного транзиту, який у вимірі виклику-відповіді забезпечує збереження вектора реформ у точках біфуркації, що стимулює становлення політичної генерації в Україні. В зіставленні з цим процесом демонструється регулярна редуція в процесі радянської і російської пострадянської модернізації критично важливого феномену агори, що принципово унеможлиблює постання політичної генерації як необхідної умови демократичного переходу. Як артикуляція недоторканного елемента в процесі постання політичної генерації як актора вводиться допуск карнавалу, що може виступати ознакою її «екологічності».

Ключові слова: актор, виклик-відповідь, екологічність демократії, ігри з ненульовою і нульовою сумою, карнавал, Майдан, політична генерація

Eduard Shcherbenko. The political generation as the problem and the explanatory principle. To the ecological approach in the politics.

The article deals with the problem of political generation and conditions of its establishing as an actor in the context of opposition zero-sum and non-zero-sum games. Maidan is interpreted as an

Щербенко Едуард Васильович – кандидат філософських наук, науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

authentic element of Ukrainian democratic transition that by challenge-response way ensures society commitment to a course of reforms in the points of bifurcation, while the cases of Russian communist and post-communist modernization, eliminating 'agora' factor, demonstrates the impossibility of political generation as an actor. The 'admission of carnival' is suggested as sine qua non the new political generation's birth in the post-modern democracy, indicating its stability as an 'eco'-democracy.

Key words: *actor, carnival, challenge-response, 'eco'-democracy, Maidan, political generation, zero-sum and non-zero-sum games*

Це більше, ніж злочин: це помилка.

Буле де ла Мерт

Ми не лікарі, ми біль.

Олександр Герцен

Проблема дітей і батьків відома усім суспільствам. Особливість її в модерну добу виявляється в ризиках ситуації «втраченої генерації» («розстріляного відродження»), про що вперше починають говорити західні інтелектуали в проміжку двох світових війн. Таким чином, ця «тема нашого часу» (Хосе Ортега-і-Гасет) проблематизується, генерація постає лише *шансом*, який ще належить здійснити.*

Power games і генерація як актор

Етапними в осмисленні цієї негарантованості стали праці Мішеля Фуко і Томаса Куна, які вводять уявлення про зміну

* Ширший контекст проблематизації теми, що спирається, зокрема, на здобутки теорії модернізації і аналізу політичного дискурсу, подано в нашій роботі «Політична генерація. Між викликом та відповіддю» (Див.: Щербенко Е.В. Політична генерація. Між викликом та відповіддю // Україна у пошуку стратегій суспільно-політичного розвитку (1991 – 2018). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. С. 84–115).

«епістем» і, відповідно, «парадигм» для артикуляції дискретності появи нового в організації суспільного знання [10; 18]. Виявлений таким чином масштаб проблеми, що зачіпає зміни життєвого світу суспільства, дозволяє нам у ретроспективі помітити в порядку нашого розгляду важливу спільність у вимірі «виклик-відповідь» теоретичного горизонту конструктів «органічної інтелігенції» і «протестантської етики» (введених, відповідно, Антоніо Грамші і Максом Вебером), які в рамках «розуміючої соціології» дозволяють відрефлектувати появу нового актора (і неперехідний слід його в історії); і, по-друге, звернути увагу на проблематизацію цього народження в працях Реймона Арона, Жюльєна Бенда, Чеслава Мілоша [1; 2; 13], що постає через критичну рефлексію верстви інтелектуалів певного суспільства, як правило, кризової доби щодо власної відповідальності під знаком ризику виявитися не на висоті свого покликання.

Розглядаючи проблему в загальному вигляді: актори, емансипуючись, самі винаходять чергові «правила гри» в царині *power games*, унаслідок чого по-новому розгорнеться сюжет «історія й етос» (Єва Анчел), – ми, очевидно, не можемо наперед спрогнозувати ані компетенції нової генерації, ані імперативного чину ідеалу, який та лишить по собі. (Зважимо, що політична теорія в кінцевому рахунку, сходячи у своїх класичних зразках до феноменологічного горизонту певної нової ком'юніті: грецький поліс у Аристотеля, італійська комуна у Макіавеллі, американський штат у федералістів, – також виявляє принципову дискретність на рівні парадигм: достатньо порівняти концептуальний горизонт демократії у Аристотеля і Токвіля). Тим не менше, сьогодні ми можемо, враховуючи, зокрема, й досвід українського транзиту, вдаючись до *апофатичного* способу опису (як елементу недоторканного в плані збереження шансу генерації статися як політичний актор), вказати принаймні на один ключовий пункт, який підлягає формалізації в плані актуалізованої нині опозиції відкритого й закритого типів суспільства: це розрізнення творцями й акторами *power games* *ігор з ненульовою і нульовою сумою* (на перспективність цього розрізнення в аспекті нинішніх викликів

звертає увагу у своїй нещодавній праці Мирослав Маринович [12]). Як ми побачимо далі, ключові моменти опису нашої проблеми можуть бути згруповані навколо цього основного сюжету.

Феномен Майдану: *obywatel* vs обиватель

Щоб перевести викладені теоретичні положення в сферу спостережуваного емпіричного матеріалу, ми звернемося до феномену українського Майдану, інтерпретуючи його як одну з *power games*, що в контексті демократичного переходу виконує функцію капіталізації громадянських компетенцій транзитного суспільства для збереження вектора перетворень. Спочатку розглянемо його поступове ускладнення за структурою організації (що опосередковано відбиває загальну еволюцію вітчизняної політії в напрямі підвищення рівня компетенцій громадян):

1990 – Революція на граніті. Студентський рух, за ініціативою насамперед київського і львівського середовищ, висуває до парламенту (що важливо, сформованого за підсумками перших конкурентних виборів) вимоги, ключовою з яких є утримання від участі в новій версії союзного проекту; за досягнення морального консенсусу щодо підтримки руху з боку суспільства в цілому, насамперед столичної громади, здобуті суттєві зміни в Конституції республіки*.

2004 – Помаранчева революція. В фокусі боротьби – захист права голосу громадянина (таким чином, виявляється республіканський субстрат радянського періоду, який дозволяє віднести цей складник до традиційного виміру політичної культури українського суспільства, чим пояснюється успіх масової мобілізації громадян). Задіяні всі комунікативні ресурси вітчизняної політії: Верховна Рада, Верховний Суд, круглий стіл за участю міжнарод-

* Що важливо на перспективу, успішним виявилось апелювання проводу нового емерджентного актора до досвіду держав ЦСЄ (на той момент належних до «соціалістичного табору») в плані конструювання нової української ідентичності пострадянської доби.

них посередників та ін. Україна на час подій переміщується в фокус уваги світових ЗМІ (для створення спільного нарративу мають особливу вагу фігури таких речників, як Лех Валенса, котрий виступав з трибуни Майдану і Папа Римський Іван-Павло II, який під час подій заявляв, що особливо молиться за Україну). Складається й алгоритм нової «владної гри», який буде відтворений за десять років: опозиція і уряд задіюють весь наявний потенціал ресурсів легітимації «формальної» й «реальної» конституції, що в підсумку спричиняє обвал «владної команди» (ключовим при цьому стає виведення з гри аргументу страху в публічних комунікаціях).

2013–2014 – Революція Гідності. Інновацією стає, після трансформації Європротесту в форми «класичного» Майдану (симптоматично позначеної феноменом хіта «Вітя, чао!»), перехід його до Майдану прямих акцій і далі, через *апокаліптичний*, до доби гібридної війни. При цьому важать, крім збереження і розширення масштабів активності волонтерського руху (і паралельно з цим перетворення вітчизняної ком'юніті Фейсбуку на великою мірою інтегровану інформаційну інфраструктуру мереж громадянського суспільства), також ніким не прогнозоване набуття Церквою в короткий термін ролі одного з ключових акторів утвердження нової ідентичності української громади (не маючи змоги за умовами обмежень роботи розгорнути тут цей окремих великий сюжет, відсилаємо читача до репрезентовних видань [6; 11]).

Таким чином, у ході викладу ми логічно підійшли до наступного аспекту нашої теми: залучення, в межах нового виду *power games*, ресурсів зміцнення ідентичності українського суспільства пострадянської доби як суттєвою мірою посттравматичного (що передбачає також певні терапевтичні практики).

Якщо в працях Олі Гнатюк «Прощання з імперією» [5] і Тамари Гундорової «Післячорнобильська бібліотека» [7] ми знаходимо засвідчення виходу з підпілля багатоголосся пізньої радянської доби (відзначимо, що й для неї можна вказати на такі явища альтернативної офіціозу думки, як політичний анекдот,

самвидав і західні «голоси», без чого курс на «гласність і перебудову» не мав би підґрунтя), причому Т. Гундорова особливо виділяє у своїй книжці чинник подолання травми Чорнобиля і роль феномену іронії в цьому; то в зв'язку з вибудовуванням нарративу щодо помаранчевого Майдану, від перших спроб по гарячих слідах ми можемо спостерігати «винайдення традиції», де зусиллями інтелектуального класу феномен Майдану вписується в перспективу *Віча* і *Січі*.

Серед найпромовистіших прикладів згадаємо тексти таких відомих публічних інтелектуалів, як Вадим Скуратівський [15] і Оксана Забужко [8], котрі фіксують увагу насамперед на спільному знаменнику згаданих найвідоміших «владних ігор» давнішої доби (і водночас ключових маркерів української ідентичності), яким постає захист недоторканності начал громадянського спілкування. Можна сказати, у нас на очах в порядку соборної громадянської активності дефрагментується «гуманітарна аура нації», за формулою Ліни Костенко.

Проте тут-таки слід вдатися до ускладнення пропонованої в згаданих розвідках картини: зваживши, приміром, на міркування Данила Яневського щодо логістики Майдану як *genius loci* протесту: «хто контролює Майдан – контролює Київ, хто контролює Київ – контролює Україну» (саме вона надала невідповідності трансльованій інклюзивній перспективі в горизонті «схід і захід разом», «міліція з народом» і под. у вимірі спільності-вгідності); як і на фігуру харизматичного лідера руху, походженням з родини сільських учителів, ми знов змушені будемо покликатися на елементи спадщини періоду радянської модернізації (індустріалізації, урбанізації тощо), – хоча, зрозуміло, артикулювавши її у вимірі *загальнореспубліканського* знаменника, як у всій Східній Європі, що належала до «соціалістичного табору».

Це перекидає мостик до іншого плідного виміру аналізу, що вписує феномен українського Майдану в перспективу доби оксамитових революцій, зокрема, через стилістику *карнавалу* (адже «людина – стиль»). У змістовній книзі Патріка Кені «Карнавал революції» [9], присвяченій політичним перетворенням

у Центральній Європі 1989 року, автор прямо вказує на зв'язок між зміною поколінь і стилістикою опору: елементом, якому влада виявляється геть не в змозі протистояти, постає темпераментна атака на зношеність її морально-естетичних підвалин (як коли б нова генерація остаточно уподобала «іншу пепсі»: усі ж бо жанри добрі, крім нудного) [9, с. 15].

Заради справедливості слід визнати, що роль винайденого стилю для успіху протесту певною мірою усвідомлювалася експертним співтовариством (див., зокрема, матеріали, присвячені цій темі, на сайті Української правди [16]). Проте слід повторити висловлену нами раніше тезу, що без усталення в інституційованих формах академічного (дисертації) і навчального (підручники) жанрів необхідний цикл звершення подвигу, який починає жити в пісні, залишається незавершеним гештальтом.

На пояснення сказаного наведемо лише один промовистий приклад щодо так само упушеного, на нашу думку, в плані вибудови єдиної перспективи інтеріоризації українською громадою нової владної гри, і саме з ненульовою сумою, – досвіду т. зв. «біло-блакитного» Майдану (який також заслуговував принаймні на одну змістовну монографію), що міг би стати вагомим аргументом на підтвердження її автентики, звернувшись для цього до свідчення відомого російського журналіста Валерія Вижутовича:

«Майдан змінив забарвлення. На просторі, де два з половиною роки тому торжествувало оранжеве, царить різнобарв'я. Прапори Партії регіонів Віктора Януковича в цій палітрі прямо головує – майже вся площа залита біло-блакитним. Острівці червоного (комуністи) і малинового (соціалісти) доповнюють пейзаж. Тільки оранжевий геть відсутній: парламентська опозиція веліла своїм прибічникам не ходити на майдан. Тут зараз мітингують тільки прихильники правлячої коаліції. Натомість трохи подалі, на прилавках, що уходять в глибину площі, де торгують сувенірною продукцією, у надлишку плюралізм: оранжеві шалики, прикрашені написом: «Так! Ющенко», мирно сусідять з блакитними майками, на яких зображений Янукович.

Багатотисячне зібрання мітингуючої публіки, яку раз за разом розігрівають вуличні оратори, практично не порушувало звичний хід міського життя. По майдану, ясна справа, проїхати неможливо. Але рух Хрещатиком не перекритий. Міліцейські кордони і очеплення не виставлені. Обійшовши майдан по всій його неохопній окружності, я нарахував ледь з десятків стражів порядку, які спокійно спостерігали за тим, що відбувається. Зі свого боку і учасники мітингу не давали приводу взяти їх в оборот. Я не чув істеричних вигуків. Не бачив плакатів, які закликають когось поставити до стінки, обезглавити, порвати на шматки. Не зустрів жодної людини добряче напідпитку...

У малиновому наметі з написом «Соціалістична партія України» мені давав інтерв'ю відставний майор міліції Ярослав Перчук, енергійний чоловік з плакатом «Конституція – понад усе!».

- Малиновий – це ж колір козаків Запоріжжя!
- То ви звідти?
- Ні, з Переяслава-Хмельницького.
- Давно тут?
- З ранку. Автобусом привезли, автобусом увезуть...

...

– І довго ще їздити будете?

– Доки Ющенко не відмінить свій незаконний указ. Ми його підтримали під час революції, а він дивиться, що накоїв. Ми йому більше не віримо. Обіцяв посадити всіх злодіїв і бандитів у тюрми. Обіцяв п'ять мільйонів робочих місць. Обіцяв, будемо жити, як в Європі. І де це все?

Я запитав, чим, на його думку, закінчиться конфлікт.

– Миром, – відповів він. – Думаю, домовляться» [3, с. 345–346].

І далі автор наводить судження інших учасників акцій, які звучать рефреном: «має бути мир» (чим, як відомо, й завершилося).

Нам залишається зупинитися на важливому аспекті ролі політичного класу в підтримці рамкових умов формату владних ігор, який розглядаємо. Виділимо тут насамперед заходи, спрямо-

вані на імplementацію ключових інституційних норм співтовариства європейських демократій (зокрема, через внесення в Конституцію держави, за збереження їх пріоритету щодо внутрішнього законодавства). До іншого аспекту цієї ролі віднесемо солідарну позицію управлінського класу *в цілому* під час президентських кампаній 1994 і 2004 років: в першому випадку він утримався в межах нейтралітету, не ставши на бік жодного з кандидатів, а в другому, виявивши розуміння викликів і загроз, в ряді суттєвих випадків публічно артикулював свою відданість фундаментальним началам конституційного устрою держави (згадаємо показові в цьому плані заяви керівництва Міністерства оборони і Служби безпеки в перші дні протистояння).

Звернемо увагу, що спільність викликів громади і політичного класу була задана від початку самим масштабом перетворень. У роботі, присвяченій історії творення української Конституції, Володимир Шаповал і Альберт Корнеєв, звертаючись до часу перших кроків на цьому шляху, пишуть: «Реальне і радикальне вирішення багатьох проблем, навколо яких відбувались політичні дискусії, було здійснене не поступовою роботою народних депутатів і парламентських комісій, не наполегливим пошуком згоди політичних сил, а фактично прискореним ходом історії після кризових серпневих подій 1991 року» [19, с. 22]. Це визнавали й самі актори: тоді ж, у вересневому виступі на засіданні Верховної Ради, Леонід Кравчук відзначає: «Відбулися історичні події надзвичайної ваги. Змінилися і ми з вами, і наше мислення, і ставлення до багатьох соціальних явищ, які раніше сприймалися лише в певному історичному і політичному аспектах» [19, с. 22].

Ця спільність історичних ритмів, які захоплювали рівно суспільство й політичний клас, зумовила органічну єдність розвитку української політики в тягlostі демократичного переходу, надто у критичні її моменти, коли артикульовані державцями-речниками найвищого рангу складники нової української ідентичності, задані у форматі ігор з ненульовою сумою, здобували статус «слова, що стало плоттю». Коли Президент Леонід Кучма, виступаючи з приводу річниці незалежності (2004) проголошує

фундаментальну цінність свободи для українців, або Президент Віктор Янукович, в передньому слові до читачів представляючи спадщину українського бароко (репрезентовану, зокрема, й Пактами і конституціями Війська Запорозького, що артикують принцип поділу влади), заявляє про завдання її відродження, розвитку і примноження (2011), речники можуть самі до кінця не вірити в озвучені ними формули, але важить тут їх публічна артикуляція *ex cathedra*.

Так ми підходимо до великого сюжету *десакралізації* влади в модерну добу, що, зокрема, проливає світло на природу «електорального Майдану» (Євген Головаха) 2019-го.

Відзначаючи, що з боку чинної адміністрації він був потрактований саме як позиціонування нової генерації (Президент Петро Порошенко оперативно заявив, що «почув» її), і те, що вибори пройшли у відповідності до європейських стандартів, ми вбачаємо в *генераційній* перспективі цей вибір як самовизначення «працівників останньої години» (на цей же сюжет покликається у своїй праці Патрік Кені), вихід до публічної активності верстви, котра вступила в добу Незалежності без досвіду комсомольських, а хто й піонерських зборів і в цьому сенсі оцінюємо як шанс зміцнення ідентичності українського громадянина, який зростав, від початку граючи в ігри з ненульовою сумою, поступово набуваючи в цьому, між іншим, подібності до польського *obywatel*, немислимого як негромадянин*. Доводячи до наочності, коли два Майдани забезпечили послідовний прихід до державного керма очільників 1954, 1950, 1965, 1978 років народження, очевидною альтернативою, зваживши на досвід «слов'янських сусідок», цілком міг стати проект «Кучма – 19» (з усіма наслідками для нерозвиненості практик громадянської компетентності, самих базових основ громадянського темпераменту нової генерації українців).

* Натомість російське «обиватель», як відомо, має конотацію дистанційованості від політики.

«Помилка 2000», або російська Антігона

Підбиваючи попередні підсумки нашого розгляду, поставимо питання: чи може в модерному суспільстві нова генерація конституюватися як актор, не маючи агори, не винаходячи в форматі «виклик-відповідь» правила нових power games?

Досвід модернізації радянської, а далі пострадянської Росії засвідчує, що риторичне, здавалося б, питання зачіпає самий нерв проблеми, який ми вище позначили в плані негарантованості руху в цьому горизонті (що впливає, між іншим, з критичної важливості рефлексії й інтеріоризації суспільством, насамперед інтелектуальним класом, розрізнення ігор з ненульовою і нульовою сумою, – до чого вони можуть виявитися не готові). Зрив у тому самому пункті необхідної суспільної трансформації при закладанні основ радянського режиму і після його усунення (яке можна охарактеризувати у вигляді симптоматичного комплексу «політика під підозрою»), постає повчальним прикладом, який потребує уважного аналізу.

Коли звернення до символічного капіталу доби СРСР та його мобілізаційного потенціалу в умовах Російської Федерації межі тисячоліть, за усвідомлення певних ризиків територіальної дезінтеграції, можна було розглядати як тактичний крок нової адміністрації ('Who is Mr. Putin'), то швидка кристалізація, яка сягнула симптоматичних форм, констатованих заявами, відповідно, чинного глави російського парламенту, що останній «не місце для дискусій», Конституційного Суду, стосовно кріпаччини як однієї з «скріп» нації та кремлівського лідера про готовність збройних сил, підпорядкованих йому, до використання «живого щита» (себто військового злочину), симптоматично позначила ситуацію чергової «втраченої генерації»*.

Коли в цьому світлі ми тепер звернемося до моменту, в який закладаються основи радянського режиму (1922 – 1991 рр.), то побачимо, що й тут ситуацію «виклику-відповіді» можна описати

* Інше питання, що позиція західних лідерів, які ігнорують подібні «червоні лінії», засвідчує більшу глибину кризи, ніж регіональна, що може виявити свій парадигмальний масштаб.

через редукцію принципового розрізнення двох типів владних ігор. Послідовне усунення гарантованого простору парламентських дискусій, далі внутрішньопартійної демократії і поява ком'юніті *нового типу*, орієнтованої в есхатологічній перспективі «останнього й рішучого», відкриває нам перспективу з орвеллівською «внутрішньою партією», обертаючись на тотальне заручництво з регулярним оберненням ката на жертву і відсутністю гарантії для всіх, хто трапив до цього гетто («пересічних» чи «членів Політбюра»), від перетворення на табірний *номер*.

Що феномен стокгольмського синдрому*, навіть за спроби вийти за межі «радянської» версії модернізаційного експерименту (за класичний його зразок може правити польський рух, суттєвою мірою ініційований знаменитим «Не бійтеся!»), – зверненням до громади, що важливо, доби *постіндустріальної*), залишав можливим сценарій часткової реставрації† режиму, не було приховано від експертного середовища. В рамках нашого розгляду (спираючись в тому числі на аналіз виявлених раніше складників завершального етапу модернізації, як національне примирення і громадянська релігія, що виступають проявами інтеріоризації розрізнення ігор з ненульовою і нульовою сумою новою генерацією громадян [20; 21]), вкажемо на один ключовий, на нашу думку, пункт, який постає не підлягаючим редукції/ігноруванню, позначивши його символом *Антигони*.

Громадянка полісу, котра виконала прощальний ритуал щодо брата, який поліг «по інший бік», ігноруючи указ володаря про заборону його звершення, стала в минулому столітті загальноєвропейської громадянської війни героїнею десятків творів західних класиків (Жана Ануя, Бертольда Брехта та ін.). Прогалина, яку в цьому світлі являє радянська доба по війні, дивно відповідає неспорядкованості місць поховань, так само відмінній від європейських держав (рівною мірою колишніх «переможців» і

* За вражаючою формулою Венічки Єрофєєва, «двісті п'ятдесят мільйонів людей в заручниках».

† Варто нагадати, що в сьогоднішній Російській Федерації громадяни зберігають два фундаментальні права, власності і вільного виїзду з країни, що унеможливує опис чинного режиму як тоталітарного.

«переможених»). Якщо «держава-переможець» пішла з історичної арени, не віддавши данину останньої пам'яті полеглим*, чи не означає це, що «нова історична спільнота», здійснивши кафкіанську кар'єру від «братів і сестер» в 1941-му до «гвинтиків» у 1945-му, не здобувши розуміння недоторканності місця народження людини і громадянина, пішла, лишивши, за висловом Герцена, «вагітну удовицю»?

Адже коли травма не пророблена за всіма правилами (що передбачає, в тому числі, звернення ритуалу щодо кожного, хто виконав свій обов'язок людини і громадянина), що убезпечить нас від переходу зрозумілого людського болю у річище *ресентименту*? І коли так, чи не платять сторони й сьогоднішньою кров'ю на сході України за непам'ять і неправду «ніхто не забутий» цілих недорослих генерацій?

Тож коли, як засвідчив історичний експеримент, і «людині з чолом Сократа» не під силу ігнорувати принципове розрізнення двох типів владних ігор (виходячи з хай яких благих намірів), це приводить нас в плані розгляду, з урахуванням сторінки радянського досвіду «генерацій без агори», до постановки питання щодо захисту самої політичної сфери (котра регулярно потрапляє під «підозру», з огляду на ризики, які несуть *патоси* цілих верств, коли вони не впорядковані[†]), свого роду *екології* її як необхідного середовища постання нової генерації як політичного актора.

Прозріння Токвіля і «офісний планктон»

У своїх мемуарах, торкаючись часу перебування на посаді міністра Французької Республіки, Алексіс де Токвіль розповідає,

* Російськими волонтерами на початку 2000-х кількість полеглих, яких мають перепоховати, оцінювалася в межах від кількох сотень тисяч до більше мільйона.

† Ми свідомо скористалися тут грецьким словом для збереження великої традиції рефлексивного опрацювання проблеми, що дозволяє зберегти пам'ять про дуалізм цього феномену: він може обернутися в підсумку як цивілізаційного масштабу зверненнями (подарувавши нові парадигми й епістемі), так і, за певних умов, спричинитися до соціальних *патологій*.

як справжнім відкриттям для нього стала зміна оптики, коли в цій ролі маючи справу з численними акторами, які до того не виявляли особливих інтелектуальних здібностей, вони, за його спостереженням, перевершували себе у винахідливості, коли переходили до предмета, що являв для них суттєвий інтерес. Очевидно, в цьому сенсі політика, відкриваючи шлях для прояву темпераменту актора в переслідуванні своїх цілей, постає, у випадку критично необхідного рівня впорядкованості правил, орієнтованих на полюс, протилежний «війні всіх проти всіх», одним з цивілізаційних інструментів для розкриття сутнісних сил людини (що виявляється і в такому вищому явищі стилю, як *політес*).

Лідія Гінзбург, котра являє рідкісний приклад поєднання необхідної компетенції гуманітарія з власним багаторічним досвідом «включеного спостереження» радянської системи, що дозволило їй зробити цінні узагальнення стосовні нашої теми, підсумовуючи свої міркування в плані явища громадянської інфантильності, писала на початку «відлиги» (1954):

«Дворянська Росія все робила *розвитком поспішаючи*. Підлітки були студентами, молоді люди полковниками. Раннє статеве життя, ранні військові і громадянські кар'єри, рання влада над живими душами. Досвід мислі приходив до них передчасно і уми, не завантажені досвідом буття і побуту, працювали з первісною силою. Різночинна Росія, та рано починала свою боротьбу. В швидкості одиничних розвитків відбита – революційною потенцією породжена – небувала інтенсивність історичного руху.

...

Свого часу люди, які спадково торгували, служили, обробляли землю, займалися ремісництвом, доволі виразно уявляли собі своє майбутнє і майбутнє своїх дітей. Але діти все частіше відмовлялися виконувати батьківську програму. Вони створювали власні програми, сповнені пожертви і марносластва, безкорисливості і егоцентризму...

...

Інфантильність старих ще не найбільш плачне; більш плачна інфантильність молодих.

Про інфантильність ідеться між іншим у легенді про Великого інквізитора, де передбачена навіть художня самодіяльність: «...Але у вільні від праці години ми влаштуємо їм життя як дитячу гру, з дитячими піснями, хором, безневинними плясками». З безневинними. Танець не повинен викликати еротичні відчуття, тому в клубах особливо заохочується падекатр.

...

Ні служба, ні родина самі по собі не роблять людину дорослою. Дорослішає вона від зростаючої відповідальності, зростаючої незалежності, зростаючого добробуту. Потрібний саме процес суспільного росту, неперервність ієрархії, накопичення. Якщо немає просування встановленою соціальною колією, якщо з легкістю маячні людину відкидає до того, що давно вже було, то людина ця інфантильна. Десять років тому у неї було стільки ж дітей, скільки зараз, – одна; стільки ж кімнат, скільки зараз, – скажімо, дві; грошей їй не вистачало приблизно стільки ж, скільки не вистачає зараз...

...

Для жінки з заміжжям мінялося все. Зі своєї кімнати вона переходила до свого дому – хазяйкою, тобто огорненою авторитетом і владою. Мінялося майнове становище, розпорядок дня, коло знайомих. Це був віковий стрибок. Сімнадцятилітня дівчинка ставала жінкою. Але якщо двадцятип'ятилітня жінка з дитиною і чоловіком залишається в тій самій кімнаті, на тій самій службі, з тим самим бюджетом, в тому самому пальто, з тими ж приятелями і співслужбовцями, – вона лишається дівчинкою.

...

Громадянський вік – не лік років, але відношення між кількістю прожитих років і якісним їх змістом...

З ненаповненого, ненасиченого життєвого простору виходить назустріч старіючий юнак, – привид інфантильної свідомості» [4, с. 187–192].

Отже, «люфт» відповідальності, який передбачений або ні для постановня нової генерації на агорі як політичного актора, можна

визначити як ключову умову, котра постає *sine qua* поп спадкоємного розвитку кожної політії, зі зростанням її інституційної пам'яті, яка засвоюється новими членами громади «з повітря і з молоком матері» (в цьому сенсі поняття свобідного, *liber* у римлян означало того, хто народився в родині вільних громадянина і громадянки). Позбавити нову верству «допуску» агори, з можливістю робити свої ставки, з ризиком випробовуючи себе, – це, за відомою формулою, гірше, ніж злочин: це помилка.

Звертаючись в ретроспективі до вершинних досягнень політичної думки, які, артикулюючи той чи інший досвід нової ком'юніті, запроваджують також нові терміни, що позначають певний її винахід, від *поліса* Аристотеля або *стато* Макіавеллі, *війни всіх проти всіх* Гоббса або *духу законів* Монтеск'є, до *харизми* Вебера або *деліберативної демократії* Габермаса, ми кожного разу зустрічаємо при цьому артикульовану рефлексію н е г а р а н т о в а н о с т і політики (як будь-якого мистецтва), введення на цьому фоні недоторканого з а з о р у взаємодії вільних і рівних акторів, які мають тримати творчу напругу *патосу*, щоб здійснилося кожного разу неповторне диво «царського мистецтва».

Ми маємо бути готові, в граничному випадку, залишати допуск у горизонті приходу генерації, яка у вимірі виклику-відповіді відіграє всесвітньо-історичну роль*. Цей допуск ми в робочому порядку, спираючись зокрема на евристичний потенціал праць Михайла Бахтіна і Патріка Кені, позначимо як допуск *карнавалу*.

Історично кожен патос, як відомо, виявляє себе як амбівалентна сила: приносячи позитивні звершення, на кшталт нових парадигм і епістем, стилів життя, залишаючи неперехідні

* Такими постають для нас греки доби творення поліса, першохристияни, генерація Ренесансу (можливо, за останній приклад на цей момент може правити «генерація 1968-го», за якою ми вбачаємо заслугу першовідкривачів світу без мілітаризму і расизму.

ідеали: лицаря, джентльмена або інтелігентної людини; проте, за певних умов, може обернутися тією або іншою *патологією* (скористаємося тут введеною Фройдом опозицією «Ерос/Танатос»). У цьому відношенні комунікаційний модуль (атрактор) карнавалу, інклюзивно залучаючи як акторів усі верстви, задіюючи сміхове начало для усунення віджилих практик громади, переструктуровуючи поле ідентичностей відповідно до нових викликів, відкриває для всіх громадян новий шанс (що не раз відзначалося опитуваними акторами «помаранчевого» *івенту*^{*}).

(Між іншим, це пояснює, по суті, неможливість імітувати феномен Майдану або довільно «запустити» його: різниця між успішними (2004 і 2013–2014) і ні («податковий», «мовний») корелює з межею між викликами загальнонаціонального порядку денного (право голосу, євроінтеграція) і корпоративними. Солідарний вихід на протест студентства як верстви (завтрашнього середнього класу) може служити непомильним свідченням його автентики.)

Таким чином, введення модуля, чи атрактора карнавалу при аналізі проблеми політичної генерації як актора *в динаміці*, де вона постає також носієм патосу з новим феноменологічним горизонтом (поліса, комуни, штату і т. д.), дозволяє артикулювати, зокрема на матеріалі українського Майдану, критично важливий момент *нередукованості* цього становлення, формалізуючи його через розрізнення творцями і акторами *power games* ігор з ненульовою і нульовою сумою, що в ході практикування в тягlostі генерації поступово стає надбанням громадянського темпераменту політїї, як, зокрема, у випадку вітчизняного *офісного планктону*, колись зневаженого як «бридке каченя» української політики, а у

* Що карнавал, стаючи одним з наріжних каменів комплексу практик, які задають рамки ідентичності громадянина модерного суспільства, може за нагоди виступати знаряддям оперативної мобілізації для опору деструктивним силам громади (в тому числі кримінального походження), якразво демонструє, зокрема, бразильський кейс (див. [14]).

випробуваннях Майданом посталою як осердя генерації нової української мрії*.

Дух карнавалу не зникає: він може лише витіснятися (повертаючись, у такому випадку, через телевізні вікнами, які нападають, або дверима, що зачиняються перед носом). Чи ж не виступає в такому разі карнавал найбезпосередніше доступним для нас як співвиконавців Словом *vox populi*? Пам'ятаючи, що Еней, «парубок моторний», освячує самий початок модерної української тожсамості, можемо сказати, що пам'ятник Котляревському і скромний знак з курсивом *Живі завдяки вам* [17] у певному сенсі творять рамку бачення суті нашої проблеми: людина, яка вмістила краплю карнавалу, непереможна.

Резюмуємо ключові пункти нашого викладу. Виходячи з актуальності проблеми політичної генерації (яка через амбівалентність нового патосу, щоразу пов'язаного з іншим горизонтом нової ком'юніті, може обернутися «втраченою»), ми насамперед виділили як основний сценарій, в порядку успішності/неуспішності відповіді на цей виклик, розрізнення громадою, насамперед її «органічною інтелігенцією», ігор з ненульовою і нульовою сумою. Далі ми показали успішне в цілому експериментальне розв'язання українською політикою завдань, які в цьому світлі поставали перед нею в умовах демократичного транзиту, шляхом винайдення, в форматі «виклик-відповідь», *Майдану* як особливого виду *power games*, котра уможливила збереження вектора реформ у кількох

* У цьому світлі промовистим фактом (як *тенденція*) постає звернення останніми роками до підбиття підсумків своєї діяльності ряду відомих публічних інтелектуалів, редакторів впливових часописів: Наталії Лігачової («Телекритика»), Андрія Мокроусова («Критика»), Юлії Мостової («Дзеркало тижня»). У такій синхронності ми вбачаємо симптом самозвіту вітчизняного інтелектуального класу пострадянської доби, через інтуїтивно зрозумілу вичерпаність порядку денного останньої (символічною віхою тут стала, насамперед, «гібридна» війна, міняючи весь комплекс орієнтирів у системі «виклик-відповідь»). В зв'язку з цим, з певною обережністю можемо говорити про першу генерацію «органічної інтелігенції» в новітній історії України, яка змогла реалізувати своє покликання, тим самим засвідчивши успішне проходження українською громадою етапу її *консолідації*.

точках біфуркації через необхідну масову мобілізацію громадян в інклюзивній (конституційно передбаченій) перспективі. Після цього, в порядку порівняння, ми показали упушення згаданого наріжного принципу в умовах реформ російської політії (обравши особливо показові в цьому сенсі кейси встановлення «радянського» режиму і спроби реставрації його в оновленій версії) та наслідки його в порядку чергової ситуації «втраченої генерації». Нарешті, ставлячи в загальному вигляді проблему елементу *недоторканного* в плані конституювання політичної генерації як емерджентного актора, ми артикулювали її в контексті викладу як «допуск карнавалу», котрий від доби генерації – 1968 постає *sine qua non* зрілих демократій, своєрідною ознакою їхньої екологічності.

-
1. Арон Реймон. Опій інтелектуалів. Київ: Юніверс, 2006. 272 с.
 2. Бенда Жюль. Предательство интеллектуалов. Москва: ИРИСЭН, Мысль, Социум, 2009. 312 с.
 3. Выжутович В. В. Регулярный Майдан // За все заплачено. Москва: Российская газета, 2008. С. 345–352.
 4. Гинзбург Лидия. Записи 1950-х – 1960-х годов // Гинзбург Лидия. Человек за письменным столом. Ленинград: Советский писатель, 1989. 608 с.
 5. Гнатюк Оля. Прощання з імперією: Українські дискусії про ідентичність. Київ: Критика, 2005. 528 с.
 6. Гордеев Алексей. Церковь на Майдане. Киев: Книгоноша, 2014. 303 с.
 7. Гундорова Т. І. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. Київ: Критика, 2005. 263 с.
 8. Забужко Оксана. *let my people go*. Київ: Факт, 2005. 232 с.
 9. Кені Патрік. Карнавал революції. Центральна Європа 1989 року. Київ: Критика, 2006. 471 с.
 10. Кун Томас. Структура научных революций. Москва: Прогресс, 1977. 300 с.
 11. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка. Київ: Самміт-книга, 2015. 656 с.

12. Маринович Мирослав, Митрополит Андрей Шептицький і принцип «позитивної суми». Львів: Вид-во Старого Лева, 2019. 248 с.
13. Мілош Чеслав. Поневолений розум. Мюнхен: Сучасність, 1985. 264 с.
14. Руй Кастро. Рио-де-Жанейро. Карнавал в огні. Москва: Ексмо, Мидгард, 2005. 352 с.
15. Скуратовский Вадим. Песнь о свече. К истории Киевского сопротивления // Столичные новости. 2004. № 48.
16. Солодько Павло. Люди, які створили стиль революції. Частина перша. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2005/11/22/3020805> Частина друга. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2006/01/26/3056735>
17. У Києві встановили пам'ятник загиблим під час Майдану. URL: https://24tv.ua/u_kiyevi_vstanovili_pamyatnik_zagiblim_pid_chas_maydanu_foto_n420959
18. Фуко Мишель. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук. Санкт-Петербург: А-сэд, 1994. 408 с.
19. Шаповал В. М., Корнеев А. В. Історія Основного Закону (конституційний процес в Україні у 1990 – 1996 роках). Харків: Фоліо, 2011. 111 с.
20. Щербенко Е. В. Національне примирення як момент солідаризації у владно-опозиційному вимірі політичного дискурсу // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2015. Вип. 2 (76). С. 101–112.
21. Щербенко Е. В. Український політичний дискурс і проблема громадянської релігії // Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ, 2017. Вип. 3 (89). С. 156–168.